

Катя МАРИНОВА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, България
k.marinova@ts.uni-vt.bg

**НАЦИОНАЛНО-КУЛТУРНИ СПЕЦИФИКИ
НА СОМАТИЧНИТЕ ФРАЗЕОЛОГИЧНИ ЕДИНИЦИ
В БЪЛГАРСКИЯ И В ЯПОНСКИЯ ЕЗИК
(ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ТЯХНАТА ПРОДУКТИВНОСТ)**

Katya MARINOVA

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

**NATIONAL-CULTURAL SPECIFICITY OF SOMATIC
PHRASEOLOGICAL UNITS IN BULGARIAN AND JAPANESE
(FROM THE POINT OF VIEW OF THEIR PRODUCTIVITY)**

Phraseology is more or less a way to express differences in traditions and beliefs of different nations. The aim of present work is to analyze productivity of Somatic phraseological units ((SPhU) in Bulgarian and Japanese Language and their national and cultural specifics and also to determine the basic spheres in which SPhU differ. Generally these spheres can be classified as: differences in cuisine and manners of eating; different points of view; different ways to use hyperbole; different points of evaluation; differences in customs; different specific national goods etc.; difference in religions; different SPhU that come from superstitions; differences in metaphors and direct comparisons, difference in degrees of irony.

Ключови думи: национално-културни различия, фразеологични единици (ФЕ), соматични фразеологични единици (СФЕ), продуктивност, национално-културна специфика, световъзприемане

Keywords: national and cultural differences, phraseological units (PhU), Somatic phraseological units (SPhU), productivity, national and cultural specificity, view of life

Доброто познаване и правилната употреба на фразеологичните единици (ФЕ) са необходимо условие за лесното и плавно протичане на комуникативния акт, както и за по-успешно предаване на различните емоционално-експресивни оценки на говорещия към изказването.

В подкрепа на това твърдение и във връзка с анализирания тук материал може да цитираме авторите на „101 японски идиома“: „Образните идиоматични изрази улавят истинската същност на обществото по-добре, отколкото техните прозаични еквиваленти. Да кажете, например, на японски: „бяхме натъпкани като суши“, за да опишете сутрешното задръстване по влаковете, е много по-образно, и по наше мнение, предпочитан начин да кажете

„беше много препълнено“ (Maynard, Maynard 1993: V). Съществено в случая е, че фразеологизмът „натъпкани като суши“ (寿司詰め *sushi-dzume*) носи значителен обем информация за извънезиковите реалии на културата, в която функционира. Всеки японец знае, че суши се пакетира плътно в специални кутии, които се продават в суши-магазините за вкъщи или на павилионите на гарите. На български език същото значение може да се предаде с „натъпкани като сардини“. Примерът демонстрира, че фразеологията е едно от явленията, което най-ярко показва различията в светогледа, традициите и вярванията на отделните народи, и за да опознаем по-добре културата и мирогледа на даден народ, е нужно и да овладеем неговото фразеологично богатство. Освен това е важно да се има предвид и различната честота на употреба на едни или други лексикални единици, влизащи в състава на ФЕ.

В медицината и биологията терминът *соматичен* (от гръцката дума *soma* – тяло) се използва за „свързан с тялото на човека, телесен“. В езикознанието този термин е въведен от Ф. Вак, който изследва соматичната фразеология в съвременния естонски литературен език. Той стига до извода, че соматизмите са един от най-древните пластове на фразеологията и фразеологизмите, в които се срещат, са най-употребяваните в естонския език (Вак 1964: 23). От втората половина на XX в. терминът започва да се използва, когато се изследват думи, чиято семантика се отнася към сферата на телесността. Както и редица други термини, той може да се употребява в широк и в тесен смисъл. Най-общо се използва за обозначаване на органи и части от тялото на хора и животни. Поради ограничеността на обема в настоящия анализ ще вземем предвид само човешкото тяло. Като *соматизми* ще разглеждаме думите, назоваващи човешкото тяло, неговите части, органи, тъкани, течности и окосмяване, но не и названията на секретите, тъй като са продукт от дейността на човешкото тяло, а не част от него.

Частите на човешкото тяло са обект на интерес още от древни времена, техните функции са ясни и се осъзнават от всички и затова са едни от най-продуктивните лексикални единици, които лесно могат да бъдат преосмислени (метафорично, метонимично) и влизат в различни устойчиви по своята същност изрази. С това се обяснява и фактът, че соматичните фразеологични единици (СФЕ) са една от най-продуктивните групи при ФЕ. Както отбелязва Галина Молхова „Соматичните фразеологизми, като антропоморфни образувания, предаващи соматичния културен код, представят съвкупността от исторически, културни, социално-битови знания на човека, неговата емоционална, ментална, трудова, социална дейност. От емпиричния материал се вижда, че те освен с основната си, стереотипна, понятийна рамка, се използват в концептуализацията и категоризацията на човешкия опит и в други области на битието, участват и в други семантични полета.“ (Молхова 2013: 13). Р. М. Вайнтрауб дели СФЕ на две групи – естествени и конвенционални. „Първите се пораждаат спонтанно, независимо един от друг в различните езици, тъй като природните явления, жизнените наблюдения, психологическите черти на човека, неговото закономерно развитие носят общочовешки характер и

затова те могат да бъдат общи и за генетично различни езици. Втората група соматизми, обратно, възникват благодарение на специфичните условия на развитие на материалната и духовна култура на даден народ.“ (Р. М. Вайнтрауб 1975: 159, цит. по Молхова 2013: 35–36). Това означава, че чрез изучаването на СФЕ в неродствени езици може да бъде постигнато по-добро разграничаване на естествените от конвенционалните СФЕ.

Проучванията на много изследователи доказват, че в отделните езици соматизмите във ФЕ са застъпени в различна степен заради национално-културните специфики на народите, които си служат с тях. Продуктивността им, т.е. честотата на употреба на даден соматизъм във ФЕ и др. устойчиви изрази, показва степента му на важност в антропоцентричния и антропометричния свят на даден народ, както и възможностите му за концептуализация на по-широк кръг от дейности.

Целта на нашето изследване е като използваме функционален и съпоставителен анализ на ексцерпираните и систематизираните СФЕ от двата езика и количествени методи да разкрием национално-културните специфики на СФЕ в българския и в японския език от гледна точка на тяхната продуктивност. От нашите наблюдения и анализи са изключени нецензурната лексика за обозначаване на половите органи и диалектните СФЕ.

Според изчисленията на Кети Ничева в двутомния *Фразеологичен речник на българския език* броят на най-често употребените соматизми е следният: глава (483 ФЕ), око (385), ръка (264), уста (236), сърце (234), крак (205), ухо (151), гръб (132) език (107), нос (106) и т. н. Общият брой на ФЕ, образувани с посочените по-горе 10 соматизма, възлиза на 2303, а общо със соматизми са образувани 3698 ФЕ, т.е. приблизително $\frac{1}{4}$ от ФЕ във ФР (Ничева 1987: 212). Трябва да се има предвид, че във *Фразеологичния речник на българския език* са включени и диалектни фразеологизми, поради което се наблюдава разлика с приведените от нас данни за броя им, които включват и единици от други фразеологични речници. Според изчисленията на Чаншан Чен въз основа на поместените в 『慣用句辞典』 (1991) фразеологизми от 3500 единици при 747 има връзка с човешкото тяло, което е 38% от всички поместени (Чен 1996, цитиран по Оюндзул 2014: 15). Според Суренджав Оюндзул „от всички 1261 израза, които влизат в списъка с „Общопотребими фразеологизми“ на Ютака Мияджи (Мияджи 1988), примерите с названия на части от човешкото тяло са 498, което ясно показва техния голям брой.“ (Оюндзул 2014: 15).

Обработеният материал позволява да се направят някои статистически наблюдения. По количествен показател СФЕ в българския и японския език в ексцерпираните от нас речници се разпределят по следния начин (първата цифра е броят на СФЕ в българския език, а втората – в японския):

1. **Тяло, снага** 3/128;
2. **Глава и нейните части:** глава 336/84; лице, мутра, сурат 48/131; чело 11/13; око/очи, зъркели 277/296; очна ябълка/очни ябълки 0/3; зеница/зеници 1/12; клепач/клепачи/клепки 2/2; външен ъгъл на

- окоото/очите 0/4; вътрешни ъгли на очите 0/3; ухо/уши 78/72; нос 53/65; буза/бузи 0/13; уста 149/151; устна/устни 4/4; език 80/27; зъб/зъби 52/27; брадичка, челюст, чене 7/15; долна челюст, чене 0/8;
3. **Ръце и техните части:** ръка/ръце 202/219; десница 2/0; рамо/рамене, плещи 25/36; мишница/мишници 0/2; лакът/лакти 6/8; пръст/пръсти 65/14; палец/палци 6/0; показалец 0/2; среден пръст 2/0; малък пръст, кутре 7/0; длан 8/8, шепа 9/0;
 4. **Крака и техните части:** крак/крака, нога/нозе 155/85; бедро/бедрата 1/11; кълка, хълбок 6/0; коляно/колене 12/22; пета/пети 32/3;
 5. **Торс и неговите части:** торс 0/2; врат, шия, тил 56/41; гърди, гръд 7/77; гръб, гръбнак 105/14; пъп 10/7; кръст 7/35; дупе, задник, гъз 68/54;
 6. **Вътрешни органи и части от човешкото тяло:** мозък 29/3; гърло, гуша 36/10; сърце 168/189; бял дроб/бели дробове 6/3; черен дроб 6/43; жлъчка 3/0; стомах, корем, тумбак, търбух 25/77; черва, вътрешности 13/11; лъжичка 6/0; бърбек/бърбеци 2/0;
 7. **Тъкани и други структурни части на тялото:** кожа, кожаца, кожичка 31/34; кост/кости, кокал/кокали, кокалче 34/44; ребро/ребра 4/0; скелет 2/0; месо 8/10; мускул/мускули, мишци 3/8; нокът/нокти 18/12; нерви 15/7; вена/вени, жила/жили 3/3, сухожилие 0/1;
 8. **Течности в човешкото тяло:** кръв 45/38;
 9. **Окосмяване:** коса/коси, косъм/косми 27/34; вежда/вежди 7/19; мигла/мигли, ресници 0/2; брада, мустак/мустаки 17/6.

Общият брой за българския език е 2400 СФЕ, за японския – 2252, което общо е 4652 СФЕ. Това е количеството ексцерпирани, систематизирани и анализирани СФЕ.

Най-продуктивни (над 100 СФЕ) в българския език в низходящ ред са моделите, включващи следните елементи: *глава; око/очи, зъркел/зъркели; ръка/ръце; сърце; крак/крака; уста; гръб*. Най-продуктивните (над 100 СФЕ) в японския език в низходящ ред са: *око/очи, зъркел/зъркели; ръка/ръце; сърце; уста; лице, мутра, сурат; тяло/снага*.

Както се вижда и в двата езика *очите* играят голяма роля за образуване на СФЕ, тъй като човек възприема околния свят именно чрез тях. С тяхна помощ той не просто вижда, но и оценява, изразява отношение, емоции.

Докато в българския език на първо място е *главата*, която е свързана неразривно с мисловната дейност, и след това *ръцете*, т.е. действието, в японския език *ръцете* са натоварени с много по-съществена роля от тази на *главата*.

Уста и *гръб*, които са много продуктивни като соматизми, участващи в изграждането на фразеологични единици в българския език, не играят такава голяма роля в японския, и обратният случай, продуктивният соматизъм *тяло*/

снага в японския почти не се използва в българския език (има регистрирани само 3 СФЕ).

Освен тях в българския език са неколкократно повече ФЕ със следните соматизми: *мозък; пръст/пръсти; пета/пети; език; гърло; нерви; зъб/зъби*. За японския език това са: *гърди, гръд; черен дроб; лице, мутра, сурат; кръст; вежди; нос; брадичка, челюст, чене*.

Без съответни СФЕ в българския език са: *очна ябълка/очни ябълки; външен ъгъл на окото/очите; долна челюст; мишница/мишници; показалец; мигла/мигли, ресници*. В японския език безеквивалентни са: *палец, среден и малък пръст; жлъчка; лъжичка; бъбрек; ребро/ребра; скелет*.

Можем да направим още няколко наблюдения и изводи:

- **От соматизмите с елемент глава и нейните части**, най-малобройни са тези с *частите на окото; устните; брадичката, челюстта, ченето* (включително и долната челюст); *буза/бузи и чело*;
- **От тези с елемент ръце и техните части** най-малобройни са с названията на *пръстите; мишница/мишници; лакът/лакти и длан, шепи*;
- **От СФЕ с елемент крака и техните части** най-слабо представени са тези с *бедро/бедра*. Трябва да се отбележи и *пета* за японския език;
- **От СФЕ с елемент торс и неговите части** и в двата езика най-малобройни са тези с *пъп*, а в българския и тези с *гърди и кръст*;
- **От СФЕ с елемент вътрешни органи и части от човешкото тяло** най-многобройни са тези със *сърце* за двата езика и *стомаш* за японския език. Най-малко на брой са фразеологичните единици с компонент: *жлъчка; бъбрек/бъбреци; лъжичка; бял дроб; мозък* за японския език; *черен дроб* за българския език;
- **От СФЕ с елемент тъкани и други части на тялото** най-застъпени са тези с: *кожа, кожица, кожичка; кост/кости, кокал/кокали, кокалче*. Останалите са много слабо застъпени или изобщо не функционират в анализираните тук езици;
- **От СФЕ с елемент окосмяване** най-малобройна група за японския език са тези с *мигла/мигли, ресници*, а в българския език такива фразеологизми дори липсват. В японския език са малобройни и СФЕ с *брада, мустак/мустаци*, като причината за този факт е от екстралингвистичен характер – японците имат значително по-малко окосмяване от европейците;
- Еднакво или приблизително еднакво добре представени (без тези, които са минимално количествено представени) са СФЕ със: *чело; ухо/уши; лакът/лакти; длан, шепи; пъп; бял дроб/бели дробове; черва, вътрешности; кожа, кожица, кожичка; месо; вена/вени, жила/жили; кръв*;

Ясно се вижда, че въпреки количествените различия в употребата, по правило най-многобройни са СФЕ с външни части от човешкото тяло, които изпълняват важни функции, тези, които най-често се подлагат на въздействието на околната среда и които човек може много добре да наблюдава и изследва. Разликата е, че от органите и вътрешните части в българския език само *сърце* е много добре представено, докато в японския език освен него имаме много СФЕ със *стомах*, *корем*, *тумбак*, *търбух* и *черен дроб*.

Горепосочените различия в продуктивността на лексемите се дължат в голяма степен на национално-културните особености, които са неизменни и присъщи за всички езици. Ще дадем един пример. Сравнявайки СФЕ в японския и в английския език Хироши Касакава отбелязва, че за японците *кръстът* и *стомахът* са много важни, като централна част на тялото (и тъй като са нужни за овладяване на бойни и приложни изкуства) и затова в тях се е криело *съзнанието*. Затова за японците сърцето и тялото са неделими. „Ако кръстът и стомахът ти са твърди, уверени, а гърбът ти е изправен, то сърцето ти е непоколебимо, уверено. От друга страна, за хората от англоезичните страни, като Англия и САЩ *съзнанието* работи в *главата* (*мозъка*). А при японците то е в *кръста* и *стомаха*. Може би на това се дължи фактът, че в японски език ФЕ с *кръст* и *стомах* са много (в английски са малко), в английски език са много ФЕ с *глава* (в японски са малко).“ (Касакава 2007: 46). Американизацията на страната след Втората световна война обаче оказва съществено влияние върху японската култура и съвременните японци вече трудно правят тази асоциация. Изводът, който прави Х. Касакава е валиден и за български език, където на 336 български СФЕ с *глава* съответстват само 84 СФЕ в японски език. И обратно, на 35 японски СФЕ с *кръст* и 77 СФЕ със *стомах* в български език се падат съответно 7 и 25 СФЕ.

От важно значение е да се определят основните сфери, в които ФЕ, в частност СФЕ, се различават. Съпоставяйки японските и българските идиоми и поговорки, Светла Кирова определя видовете различия между тях по следния начин:

- A. Разлика в културата на хранене
- B. Географски различия
- C. Различна гледна точка
- D. Различно хиперболизиране
- E. Различна конкретност
- F. Разлика в обичаите
- G. Разлика в специфични национални предмети и др.
- H. Религиозни различия
- I. Идиоми, които се основават на различни суеверия, начин на мислене

- J. Различни начини на оценяване
- K. Различия в метафорите и преките сравнения
- L. Разлики в степените на ирония (Кирова 2002: 11)

Тези видове различия се наблюдават при съпоставянето не само на българския и японския език, но и при всички други езици. Естествено, за националностите, които живеят на еднаква географска ширина, някои от различията не са толкова съществени. Соматичните фразеологични единици имат обаче своя специфика и е важно да бъдат анализирани във връзка с тези национално-културни специфики, които се проявяват чрез тях. Ще дадем по един пример за СФЕ, които могат да бъдат открити в някои от горепосочените групи.

Изхождайки от традициите в храненето, става ясно, че ако за българина най-важен е хлябът, то за японца това е рибата. Като пример можем да дадем: С чужди зъби хляб ям „ям бавно, без да ми се яде, без охота“ и 肝膾を作る *kimo namasu wo tsukuru* ‘правя намасу с черен дроб’ (намасу е дребно настъргана риба, понякога със зеленчуци, подправена с оцет), като значението е „изключително притеснен съм, безпокоя се“.

България и Япония са много отдалечени, което води и до географски различия, които обаче в сферата на СФЕ не се срещат често. Като примери можем да посочим: 膝頭で江戸へ行くこうとする *hiza-gashira de Edo he ikou to suru* ‘възнамерявам да отида в Едо с капачката на коляното (възнамерявам да отида в Едо, като пълзя на колене)’ „усилията, трудът ми не носи очаквания резултат“ и българската СФЕ Врата му като на битолски просяк.

Различната гледна точка. „Идиомите предават значението, фактите по различен начин. В двата езика се предава еднакъв смисъл, но значението на съставящите думи съществува и в съвсем различни идиоми. Това е заради различните гледни точки при предаване на фактите. <...> 2. (японски език) 後ろに目なし *ushiro ni me nashi* ‘нямам очи на гърба си’ = (български език) 目は後ろにある *me ha ushiro ni aru* ‘очите ми са отзад’ „има много неща, които хората не забелязват“. Тези идиоми са напълно противоположни по значение в японския и в българския език, като фактът се обяснява с различните представи в двете култури за човека и неговите качества. В японски език изразът се е зародил, основавайки се на факта, че човек няма очи на гърба си, което се смята за недостатък. В българския идиом се застава на фиктивната позиция, че обратно на фактите, има очи не отпред, а отзад. Затова има много неща, които изпуска от поглед.“ (Кирова 2002: 13). Още един пример за национално-културните специфики в гледните точки на двата народа. *Пречка, възпрепятстване* в българския език се извършва чрез ограничаване действията на ръцете (Връзвам/вържа (свързвам/свържа) ръцете на някого), а в японския език – на краката (足かせになる *ashi-kase ni naru* ‘ставам окови на краката’).

В българския език много често се прибегва до преувеличение и дори алогизъм, докато в японския език хиперболата е значително по-рядко явление. За пример могат да послужат фразеологизмите: 目を皿のように

する *me wo sara no you ni suru* · 目を皿ほどにする *me wo sara hodo ni suru*
 · 目を皿にする *me wo sara ni suru* „правя очите като/колкото/на чинии“ и
 Отварям/отворя очи като плочи (филджани) „зяпвам, опулвам се от силно
 учудване или от силно желание да получа, да грабна нещо“. Ако сравним
 „чинии“ с „плочи“, то в българския език хиперболизирането ще е по-голямо,
 но ако сравним с „филджани“ (чаша за кафе без дръжка), то ще имаме обратния
 случай. И примерът, който дава Светла Кирова: „2. (японски език) 目から鱗
 が落ちる *me kara uroko ga ochiru* „падат ми люспите от очите“ = (български
 език) 目からカーテンが落ちる *me kara kaaten ga ochiru* „пада ми перде от
 очите“ „нещо изненадващо става причина внезапно да видя реалността около
 себе си, освобождавам се от тревоги, колебания“. В тази двойка в японския
 случай люспите са с големината на окоето, което прави възможно падането на
 люспи от очите. Но падането на голямо перде от очите в българския език е
 много нереално.“ (Кирова 2002: 14).

В българския език преосмислянето на ФЕ се извършва често чрез
 отпадане на елемент от изходното свободно словосъчетание, докато в
 японския – не. Примери: 身の毛が立つ *mi no ke ga tatsu* ‘космите по тялото
 ми се изправят’; 身の毛がよだつ *mi no ke ga yodatsu* ‘космите по тялото ми се
 обръщат’ и Настръхват ми/настъхнат ми космите „изпадам в ужас, обзема ме
 силен страх“, т.е. в японския език имаме по-голямо конкретизиране, отколкото
 в българския.

Обичаите, вярванията, суеверията също са уникални и е естествено да
 се наблюдават безеквивалентни лексика, ФЕ, пословици, поговорки. Примери:
 Пепел ти на езика „мълчи, не казвай подобно нещо (употребява се в реплика
 към някого, който казва нещо лошо, като израз на суеверно опасение да не би
 това нещо да стане, да се случи)“ и 眉に唾を付ける *mayu ni tsuba wo tsukeru*
 ‘слагам слюнка на веждите’, внимавам достатъчно да не ме излъжат (идва от
 поверието, че ако си наплюнчиш веждите, не можеш да се превърнеш в лисица
 или язовец)“.

Разлика откриваме и при лексемите, обозначаващи специфични
 национални предмети и др., което също затруднява превода. Да вземем
 например българската СФЕ Вземам/взема <и> калпака (шапката) от главата на
 някого „безмилостно ограбвам някого, като го оставям без никакви средства“
 и японската 口三味線に乗せる *kuchi shamisen ni noseru* ‘качвам се на устата
 на шамисен’, умело се изразявам и лъжа хората“.

Ако в българския език има много ФЕ, пословици и поговорки с елементи,
 свързани с християнството, то в японския език те са свързани с будизма или
 шинтоизма. Примери: Хващам/хвана бога (господа) за брадата *ирон.* „постигам
 големи успехи, сполучвам много (употребява се, когато някой се е възгордял
 от въображаем успех)“ и 馬の耳に念仏 *uma no mimi ni nenbutsu* ‘молитва в
 ушите на кон’, изобщо не се вслушвам в мнението на хората, в това, на което
 ме учат. (Конят, дори да чуе молитва, не я приема с благодарност)“.

Начинът, по който българинът оценява дадено явление, също може да
 се различава от този, по който японецът го прави. В българския език СФЕ

с „дупе“ имат много често груба конотация, докато в японския език те са неутрални. Като примери можем да дадем Сядам си/седна си на дупето *грубо* и 尻が座る・据わる *shiri ga suwaru* ‘дупето ми сяда’, ‘успокоявам се и сядам на някакво място и се захващам за работа и под. (често в отриц. форма)’.

Различията в метафорите и преките сравнения са свързани със светогледа и световъзприемането на българите и японците. Ние намираме прилика в „две капки вода“, а японците – в „две дини (瓜二つ *uri futatsu*)“. Едно и също действие може да има различно значение. При нас ченето „пада“ от изненада, докато при японците е, защото има нещо вкусно за ядене. В същия смисъл ние употребяваме „пръстите си да оближеш (изядеш)“. Тук можем да приведем и примера, който посочихме в началото на този доклад: сушидзуме „като сардини“.

И последната национално-културна разлика между българските и японските СФЕ е в степените на ирония. В българския език ироничните устойчиви сравнения са с най-висока степен на фразеологизация, тъй като опорната дума придобива значението на своя антоним и се преосмислят напълно значенията на всички компоненти (Умен в краката *ирон.* „глупав, тъп, неразумен, безразсъден“). Често иронията се преплита с алогичност и хипербола: Търся си пъпа „скитам се без цел, шляя се“, Потя се и под езика „работя нещо много трудно, измъчвам се, виждам голям зор“. Подобни ФЕ се срещат доста често. В японския език иронията не е толкова широко разпространена. Например 垢で死んだ者はない *aka de shinda mono ha nai* ‘няма умрял от мръсотия’, ‘колкото и да съм/е мръсен, няма как да умра/умре от това (като извинение на хора, които не обичат да се къпят или като ирония към тях)’. Иронията в този случай не се изразява с алогичност, хиперболизиране или антонимичност.

Освен посочените по-горе различия може да отбележим и други национално-културни специфики на СФЕ в българския и японския език:

- В японския език много често значението на *глава* може да е изразено чрез *врат*, докато в българския език – не. Например 首をかける *kubi wo kakeru* ‘залагам си врата’ на български е Залагам си главата и много други.
- Когато става въпрос за умствена дейност или за семантичната опозиция *ум – глупост* в българския език много често соматизмът *глава* може да се замени с *мозък*, както и с по-абстрактни понятия (Сече ми главата/мозъка/ умът/акъла/пипето), докато в японския не се среща.
- Наличието на СФЕ с *буза/бузи, очна ябълка/очни ябълки; външен ъгъл на око/очите* в японския език и тяхната липса в българския език се дължи именно на конкретизирането, което е типично за японците. В българския език имаме метонимичен пренос *буза/бузи – лице*. Например: 頬を染める *hoo wo someru* ‘боядисвам бузите си’, ‘лицето ми почервява от срам’ – До корена на космите, *изчервя-*

вам се (почервявам) „много, извънредно силно (се изчервявам)“, т.е. става въпрос за цялото лице.

- И в двата езика *гърди* също предава чувства, емоции, като *сърце*, но в японския език това може да прави и *стомахът*. 胸が一杯になる *mine ga irrai ni naru* „гърдите ми се изпълват с нещо“ и Напълва ми се (напълня ми се)/напълни ми се *сърцето* „оставам приятно задоволен от нещо“; 口と腹とは違う *kuchi to hara to ha chigau* ‘устата и *стомахът* се различават/не са едно и също’ и Друго (едно) ми <е> на устата, друго (едно) <ми е> на *сърцето* „неискрен съм и не говоря това, което мисля и чувствам“.
- В японския език *гръб* има само метафорични значения за ‘задна част’ и ‘не е важно’, няма метонимични и затова е много по-слабо представен, отколкото е в българския. 背にする *se ni suru* ‘правя на гръб’ „1. **С гръб** към нещо; 2. Нося на гръб“ и **На гръб**.
- Част от значенията на *дупе*, *задник*, *гъз* в японския език се предават чрез *кръст*. 腰が入る *koshi ga hairu* ‘кръстът ми влиза’ „1. Кръстът ми е стабилен.; 2. Сериозно се захващам с нещо.“ и Стягам си/стегна си дупето (задника) [често: стягай си дупето (задника)] *грубо* „заемам се сериозно с работа, не се размайвам“.
- Още един пример, който показва разликите от културологична гледна точка. Значението „докато съм жив“ в японския език се изразява с 目の黒いうち *me no kuroi uchi* ‘докато са черни очите ми’, а в българския с Докато (додето) очи гледат. За нация, чието население е почти изцяло с черни очи, изразът е лесно обясним, което не можем да кажем за българите като цяло, тъй като по цвят на очите са твърде различни.
- *Смелостта*, *куражът* за японците са намират не толкова в сърцето, колкото в черния дроб, затова и СФЕ с *черен дроб* са многократно повече в японския език, отколкото в българския. 肝が大きい *kimo ga ookii* ‘черният ми дроб е голям’ „имам смелост и оставам невъзмутим пред нещата“. Синон. 肝が太い・肝っ玉が太い *kimo ga futoi·kimo-ttama ga futoi* ‘черният ми дроб е дебел/духът на черния ми дроб е дебел’.
- В японския език слабостта на сърцето е свързана с *малодушие*, *страхливост* (心臓が弱い *shinzou ga yowai* ‘сърцето ми е слабо’), която в българския е изразена чрез метафорично уподобяване на човешкото сърце на заешко, пилешко, а на мъжкото – на женско. Интересното в случая е, че силата на сърцето в японския език не е свързана със смелостта, а с наглостта (心臓が強い *shinzou ga tsuyoi* ‘сърцето ми е силно’).
- Едно чисто японско явление е свързано с емоциите. Например *яд*, *гняв* в българския език се изразяват с очи (Наливат ми се/налеят ми

се очите <с кръв>), от прекален гняв може да „излезеш извън кожата си“, да си „опънеш нервите“, да „скърцаш със зъби“, докато на японците най-често им се „изправя стомаха“ (腹が立つ *hara ga tatsu* ‘стомахът ми се изправя’, „раздразнен, ядосан съм“). Също така той може да кипне от гняв (腹が煮え返る *hara ga niekaeru* ‘стомахът ми кипва’, „ядът ми не отминава“), докато при нас по-скоро кипва *кръвта*. Освен емоции и чувства, *стомахът* в японския език може да изразява намерение, мотиви, които могат да се изразят и чрез *гърди* (腹に一物 [ある] *hara ni ichi motsu [aru]* ‘в стомаха ми [има] едно нещо’, „държа някаква интрига, умисъл в сърцето си“. Синон. 胸に一物 [ある] *tune ni ichi motsu [aru]* ‘в гърдите ми [има] едно нещо’ – Имам на ум и Имам на ума си); решимост, готовност (腹を固める *hara wo katameru* ‘втвърдявам си стомаха’, „решавам кое от двете неща ще направя“); способности за разбиране, за търпимост (腹が太い *hara ga futoi* ‘стомахът ми е дебел’, „великодушен съм и не се хващам за дреболиите“ = Имам широко сърце „от нищо не се тревожа, не се вълнувам, с лек и безгрижен характер съм; притежавам смелост да направя това, което съм решил.“).

- Интересен е случаят за изразяване на *безсрамие, наглост*, който може да бъде представен с дебелината на кожата на лицето в японския език (面の皮 (面皮) が厚い *tsura no kawa (menpi) ga atsui* ‘кожата на сурата ми е дебела’; 面の皮千枚張り *tsura no kawa sen mai hari* ‘кожата на физиономията ми е покрита с хиляда листа’), а в българския – и чрез дебелината на очите (Дебели (корави) са ми очите; Имам дебели (корави) очи, С дебели (корави) очи съм), при възможен фразеологичен аналог – Засрал съм си лицето (сурата) *грубо* (сравни и „дебелокож съм“ със същото значение, но Дебела ми е кожата, Имам дебела кожа „мога лесно да понасям обиди и оскъбрения, не съм чувствителен“).
- Едно интересно наблюдение. Количествено и в двата езика СФЕ с *кръв* са представени равностойно. Основно те се използват метафорично за означаване на произход, кръвна връзка. (血が繋がる *chi ga tsunagaru* ‘кръвта е свързана’ „произходът на някого е свързан с друг, имам кръвна връзка“ и Една кръв съм с някого [Една кръв сме] „близък, кръвен роднина съм с някого (близки, кръвни роднини сме)“; източник на желания, жизненост и т.н. (血が沸く *chi ga waku* ‘кръвта ми ври’ „емоциите ми се покачват, сърцето ми танцува“ и Кипва ми/кипне ми кръвта; Кръвта ми заиграва/заиграе „обхваща ме силно вълнение“), т.е. тук се наблюдават много естествени СФЕ.
- В японския език отсъстват СФЕ с *палец/палци, среден и малък пръст, кутре*, а в българския – с *показалец*. Колкото и малко да са регистрираните като количество, те могат да ни помогнат да направим някои изводи. СФЕ с *палец* се използват само за „подписвам се“, останало

от времето, когато неграмотните хора са се подписвали с натопен в мастило палец (Лепвам/лепна палец<а>). Със *средния пръст* се показва неуважение (Показвам/покажа среден пръст *някому*), което не е типично за японците, които са известни със своята сдържаност (естествено, като жест съществува), а *малък пръст*, *кутре* се използва за показване на превъзходство или принизяване на сравняваните хора (Поставям/ поставя (слагам/сложа, турям/туря, турвам/турна) на малкия си пръст *някого*). С това значение японците употребяват 足下へ・にも寄り付けない *ashi-moto he-ni mo yoritsukenai* ‘не мога да се доближа дори до ходилата’. Синон. 足下にも及ばない *ashi-moto ni mo oyobanai* ‘не се равнявам и на ходилата’ „не мога да се доближа до някого, тъй като е твърде изключителен. Изобщо не мога да се сравнявам с някого“. Ако търсим еквивалент на японската СФЕ, то в българския език може да бъде употребена: Не стигам до пъпа *на някого* „не мога да се сравнявам с някого, превъзхожден съм значително от някого“, т. е. ако в българския език сравнението по способности може да се направи по размер и на ниво, то в японския език това сравнение се прави само на ниво.

- Подобна разлика можем да наблюдаваме в 頭から足の爪先まで *atama kara ashi no tsumasaki made* ‘от главата до върха на ноктите на краката’. Вариант 頭の天辺から足の爪先まで *atama no teppen kara ashi no tsumasaki made* ‘от върха на главата до върха на ноктите на краката’ „от темето на главата до върха на пръстите на краката. Цялото тяло. От – до.“ И българските От глава<та> до крака<та> и От крака<та> до глава<та>; От глава<та> до пети<те> „1. Изцяло; 2. В съчет. с *изглеждам* (*разглеждам*). От горе до долу и обикн. пронизително изпитателно (*изглеждам*)“. При нас се измерва отгоре надолу (затова може и вариант до петите, тъй като обикновено там се поставя метърът), а при японците измерването става в легнало положение и затова е до върха на ноктите на краката.

Разбира се можем да дадем още примери, чрез които си проличават национално-културните специфики, които са отразени в СФЕ, но поради ограничеността на обема на нашата работа не можем да се спрем на всички.

Направените анализи ни дават право да твърдим, че продуктивността на соматизмите в българската и японската фразеология зависи от национално-културните специфики на двата народа. Поради отдалечеността им, по-често се срещат конвенционалните СФЕ, но при някои соматизми се наблюдават и немалък брой естествени. Ако обобщим, едни от най-продуктивните СФЕ са тези, които съдържат *око/очи*, *зъркел/зъркели*, тъй като чрез тях ние опознаваме света. И в двата езика СФЕ с външни части на тялото са много по-продуктивни от тези с вътрешни, като от външните, продуктивни са тези, които изпълняват важни функции и най-често се подлагат на въздействието на околната среда. От вътрешните най-продуктивен е соматизмът *сърце*. В японския език, за разлика

от българския, продуктивни са и *стомах, корем, тумбак, търбух; черен дроб*. Най-слабо представени са с *течности на човешкото тяло и окосмяване*. Има соматизми, с които няма образувани СФЕ в другия език, което също показва разликите в начина на световъзприемане на българите и японците. Най-ярко национално-културната специфика на СФЕ в българския и в японския език се изразява в сферата на културата на хранене, гледната точка, начина на мислене, обичаите, вярванията, метафорите и преките сравнения, като за японския език са характерни в много по-малка степен алогичността, иронията и хиперболизирането, отколкото за българския език.

БИБЛИОГРАФИЯ:

РЕЧНИЦИ:

- Анкова-Ничева 1997:** Кети Анкова-Ничева. Нов фразеологичен речник на българския език. УИ „Св. Климент Охридски“: София, 1997. Ankova-Nicheva 1997: Kety Ankova-Nicheva. Nov frazeologichen rechnik na bulgarskiya ezik. UI „Sv. Kliment Ohridski“: Sofia, 1997.
- Вътов 1998:** Върбан Вътов. Малък фразеологичен речник на българския език. В. Търново, 1998. Votov 1998: Varban Votov. Malak frazeologichen rechnik na bulgarskiya ezik. V. Tarnovo, 1998.
- Нанова 2005:** Ани Нанова. Фразеологичен синонимен речник на българския език. София, 2005. Nanova 2005: Ani Nanova. Frazeologichen sinonimen rechnik na bulgarskiya ezik. Sofia, 2005.
- Ничева, Спасова, Чолакова 1974:** К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. Фразеологичен речник на българския език. БАН: София, т. 1, 1974. Nicheva, Spasova, Cholakova 1974: K. Nicheva, S. Spasova, Kr. Cholakova. Frazeologichen rechnik na bulgarskiya ezik. BAN: Sofia, t. 1, 1974.
- Ничева, Спасова, Чолакова 1975:** К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. Фразеологичен речник на българския език. БАН: София, т. 2, 1975. Nicheva, Spasova, Cholakova 1975: K. Nicheva, S. Spasova, Kr. Cholakova. Frazeologichen rechnik na bulgarskiya ezik. BAN: Sofia, t. 2, 1975.
- Иноуе 1992:** 井上1992: 井上・宗雄監修. 例解慣用句辞典—言いたい内容から逆引きできる. 創拓社、1992. Inoue 1992: Inoue Muneo-kanshuu. Reikai kanyouku jiten – iitai nayou kara gyakuhiki dekiru. Soutokusha, 1992.
- Гаккю джитен хеншуубу 2010:** 学研辞典編集部2010: 学研辞典編集部. 用例でわかる慣用句辞典. 学研教育出版、2版、2010. Gakkyuu jiten henshuubu 2010: Gakkyuu jiten henshuubu. Yourei de wakarū kanyouku jiten. Gakkyuu kyōiku shuppan, 2 han, 2010.
- Сансейдоо хеншууджо 2010:** 三省堂編修所2010: 三省堂編修所. 故事ことわざ・慣用句辞典. 三省堂、2版、2010. Sanseidou henshuujo 2010: Sanseidou henshuujo. Koji kotowaza, kanyouku jiten. Sanseidou, 2 han, 2010.
- Йонекава, Оотани 2005:** 米川、大谷 2005: 米川・明彦、大谷・伊都子. 日本語慣用句辞典. 東京堂出版、2005. Yonekawa, Ootani 2005: Yonekawa Akihiko, Ootani Itsuko. Nihongo kanyouku jiten. Toukyoudou shuppan, 2005.

Шираиши 1995: 白石1995: 白石・大二編. 国語慣用句大辞典. 東京堂出版、10版、1995. Shiraiishi 1995: Shiraiishi Daiji-hen. Kokugo kanyouku jiten. Toukyoudou, 10 han, 1995.

Дайсоо мини джитен хеншуубу 2004: ダイソーミニ辞典編集部 2004: ダイソーミニ辞典編集部. 即解・必携慣用句辞典. ダイソーミニ辞典シリーズ24、2004. Daisou mini jiten henshuubu 2004: Daisou mini jiten henshuubu. Sokkai, hikkei kanyouku jiten. Daisou mini jiten shiriizu 24, 2004.

ЛИТЕРАТУРА:

Вак 1964: Ф. О. Вакк. О соматической фразеологии в современном эстонском литературном языке. Автореферат диссертации канд. филол. наук. Таллин, 1964. Vak 1964: F. O. Vak. O somaticheskoy fraseologii v sovremennom estonskom literaturnom yazyke. Avtoreferat dissertatsii kand. filol. nauk. Talin, 1964.

Кирова 2002: Светла Кирова. Речник на японо-българските поговорки и идиоми. Сириус 4, 2002. Kirova 2005: Svetla Kirova. Rechnik na yaponno-bulgarskite pogovorki i idiomi. Sirius 4, 2002.

Молхова 2013: Галина Молхова. Соматични фразеологизми в българския и английския език. Стара Загора: Кота Принт, 2013. Molhova 2013: Galina Molhova. Somatichni frazeologizmi v bulgarskiya i angliyskiya ezik. Stara Zagora: Kota Print, 2013.

Ничева 1987: Кети Ничева. Българска фразеология. София, 1987. Nicheva 1987: Kety Nicheva. Bulgarska frazeologiya. Sofia, 1987.

Касакава 2007: 笠川・紘史. 身体語彙を含むイディオムの日英比較. // 中京英文学27号、2007, p. 35–55. Kasakawa 2007: Kasakawa Hiroshi. Shintai-goi wo fukumu idiomu no nichi-ei hikaku. // Chuukyoei bungaku 27, 2007, p. 35–55.

Maynard, Maynard 1993: Michael L. Maynard, Senko K. Maynard. 100 Japanese Idioms. McGraw-Hill Publisher, 1993.

Мияджи 1985: 宮地・裕. 慣用句の意味と用法. 明治書院, 1985. Miyaji 1985: Miyaji Yu. Kanyouku no imi to youhou. Meiji shoin, 1985.

Суренджав 2014: Surenjav Oyunzul. 日本語とモンゴル語における身体語彙慣用句の対照研究—「目」を含む慣用句を中心に—. 博士論文, 広島大学大学院国際協力研究科, 2014. Surenjav 2014: Surenjav Oyunzul. Nihongo to mongorugo ni okeru shintai goi kanyouku no taishou kenshuu – „me“ wo fukumu kanyouku wo chuushin ni. Hakaseronbun, Hiroshima daigaku daigakuin kokusai kyouryoku kenkyuuka, 2014.

Хироучи 1997: 廣内・裕子. 「異文化」における慣用句の比較 A Case Study of Comparative Idioms In Different Cultures. // 日本語・日本文化 23, Osaka University, 1997, p. 55–66. Hirouchi 1997: Hirouchi Yuuko. Ibunka ni okeru kanyouku no hikaku A Case Study of Comparative Idioms In Different Cultures. // Nihongo, nihobunka 23, Osaka University, 1997, p. 55–66.